

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР
др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигвна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринеv-Гринеvич, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринеv-Гринеvич,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигвна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

СРПСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА У РЕЧНИКУ СЛОВЕНСКЕ ЛИНГВИСТИЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ИЗ УГЛА САВРЕМЕНОГ СТАЊА СРПСКЕ ЛИНГВИСТИКЕ*

Владан З. Јовановић**

У раду је анализиран српски (односно „српскохрватски“) део лингвистичке терминологије у општесловенском речнику (Slovník slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology I–II, Praha, 1977–1979.). У првом делу рада говори се о концепцији речника, његовој намени, као и о месту речника из угла речничке типологије. Други део рада посвећен је презентацији термина (избору, варијантности итд.), те њиховој актуелности (реалној употребној вредности) у савременој српској лингвистици. Уз приказ српске лингвистичке терминологије дате у речнику у односу на савремено терминолошко стање, у раду је изнет предлог за израду новог савременог речника на основама постојећег.

Кључне речи: лингвистичка терминологија, словенска терминологија, српска терминологија, речник, граматика, лексикографија, српски језик

1. Увод

Свака наука која држи до свога предмета и свога места у систему знања тежи да има уређен и прецизан појмовно-терминолошки апарат. Тако и лингвистика, попут других наука, уз развој нових знања и њихову примену развија, шири и модификује своју стручну терминологију, са циљем да она помогне што тачнијем разумевању проблема и појмова својствених науци о језику и њеној употреби у настави учења језика. У поређењу са другим наукама, лингвистика је једина којој је језик истовремено средство изражавања и предмет истраживања. Сходно таквој њеној (дуалистичкој) природи, од лингвистике се очекује да има уређен и доследан терминосистем, правилно израђену, научно утемељену и језички стандардизовану научну терминологију. Међутим, пут од израде, преко примене и употребе термина, па све до његове стандардизације у систему специјалних појмова дуг је и сложен. Сложениности неретко доприносе и различити погледи на језичке појаве, припадност

* Рад је написан у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, бр. 178009, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ, Београд; vladjovanovic@hotmail.com

лингвистичким школама, идеологијама, утицај стране литературе, али и унутарјезичке појаве као што су синонимија у терминологији, вишезначност унутар термина, адаптација и однос према речима страног порекла итд. Да би се стандардизација термина могла успешно спровести, неопходно је израдити нормативни стандардни речник српске терминологије у виду стручног појмовника, у којем би се описали и нормирали пре свега основни, кључни лингвистички термини. У домаћој средини било је мање или више успешних подухвата у области лингвистичке термилошке лексикографије, али они данас, услед протока времена и развоја саме науке, траже ревизију и наградњу. Заједнички општесловенски пројекат објављивања вишејезичног словенског лингвистичког термилошког речника, заснован на раду Термилошке комисије МКС-а у другој половини прошлог века, представља до данас непоновљив труд у области словенске лингвистичке терминологије и лексикографије, и то не само у словенском свету него и шире. Имајући у виду то да у српској лингвистици данас нема опсежнијег речника савремене лингвистичке терминологије, *Речник словенске лингвистичке терминологије*¹ представља значајно дело које поменуто празнину у домаћој лексикографији још увек успешно надомешћује. А будући да су у речнику поред инословенских еквивалената дати и еквивалентни термини на трима несловенским, светским језицима (немачком, француском и енглеском), српска лингвистичка терминологија у овом речнику може се јасније сагледати у ширем, општесловенском (славистичком) и општејезичком лингвистичком термилошком контексту.²

Наш непосредан задатак и циљ овом приликом јесте анализа српских термина у Речнику из угла савременог стања српске лингвистичке терминологије. Термине смо посматрали у целини према лингвистичким дисциплинама, при чему смо анализи неких термина посветили мање, а неким више пажње. Имајући у виду чињеницу да су у Речнику српски термини презентовани у оквиру српскохрватског односно хрваткосрпског речничког дела, незаобилазан део анализе био је и статус српских термина унутар српскохрватског терминосистема. Ово истраживање видимо као прилог осветљавању терминологије савремене српске лингвистике у словенском језичком контексту, са циљем да укажемо на могуће путеве даљег развоја српске лингвистичке

¹ Slovník slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology I–II, Praha, Alois Jedlička (red.), Academia Praha, 1977–1979.

² Задатак да се изради *Речник словенске лингвистичке терминологије* био је поверен Међународној Термилошкој комисији МКС-а у Прагу 1960. године. Иницијатор овог пројекта био је бугарски лингвиста Л. Андрејчин. У Уводу Речника изложени су детаљи везани за организацију посла, сараднике, методолошке поступке, као и за техничке детаље који се тичу његове израде.

терминологије и могућност њене систематизације, описа, стандардизације, те презентације у неком будућем речнику.

2. Корпус и структура Речника

Речник словенске лингвистичке терминологије садржи 2266 појмова и термина, објављених у двама речничким томовима. У првом тому терминологија је дата у оквиру тематских области лингвистике, док други том садржи алфabetно уређен систем термина према појединачним језицима. У првом тому термини су груписани у девет тематских области, који иду овим редом: 1) општи лингвистички појмови, 2) звуковна страна језика (фонетика и фонологија), 3) графичка страна језика, 4) лексички састав, 5) врсте речи 6) структура речи, 7) синтакса, 8) стил, 9) нови лингвистички правци и методи.

Терминолошки корпус у речнику, како се у Уводу каже, обухватио је термине употребљене у радовима из основних области славистике, који се изучавају на факултетским курсевима језика, док су по страни остали уско-специјални или индивидуални појмови и термини (XV).

Термини су у речнику дати паралелно на 16 језика, 13 словенских и три несловенска (немачки, енглески и француски), тако што је за сваки појам наведен одговарајући терминолошки еквивалент на другом језику. Језици су табеларно представљени на левој и десној страници књиге, па су за сваки језик термини дати на свакој другој страници.

У погледу речничког микроплана наилазимо на презентацију еквивалентних терминолошких јединица за сваки језик, као и друге информације које се уз појединачни појам или термин додају. Понегде се, као допуна, уз термин или термине у посебној загради наводе синтагме у којима се термин употребљава, нпр. *џлан* (лексички, грамафички *џлан*), *џравойисно начело* (фонетско, фонолошко, силабичко, морфолошко, етимолошко, историјско (хисторијско), затим наводе се ближе или даље синонимне јединице: *џолисеманџичка* (вишезначна) *реч* / *реч са више значења*, *емоционална* (осећајно обојена) *реч/ријеч*, *књишка/учена реч/ријеч* итд.

3. Из угла речничке типологије

Речник Словенске лингвистичке терминологије, осим у неколико случајева у којима је описано и значење издвојених термина, даје само еквивалентне терминолошке јединице у сваком од словенских језика. Реч је, дакле, о вишејезичном терминолошком појмовнику без описа значења терминолошких јединица. Полазећи од типологије речника, односно класификације речника према намени, корпусу итд. изнетим у радовима и студијама у целини посвећеним

теоријској лексикографији³, за Речник словенске лингвистичке терминологије може се рећи да је то преводни многојезични речник⁴ (на основу присуства језика којим се наводе термини), затим специјалан речник, будући да се у њему обрађује терминологија научне дисциплине – лингвистике, потом да је тематски, јер су термини у речнику издвајани у оквиру лингвистичких области, затим да је нормативан, јер се у њему дају репрезентативни лингвистички термини еквивалентни терминима из других словенских језика, и на крају да је савремен односно синхронијски усмерен. Полазећи од намене, речник је тзв. академски речник, јер је првенствено намењен истраживачима језика – лингвистима.⁵

4. Презентација српске („српскохрватске“) терминологије (анализа термина из угла савремене српске лингвистике)

Српска лингвистичка терминологија у Речнику представљена је у оквиру заједничке српскохрватске језичке парадигме. Уколико је неки облик посебно везан само за један књижевнојезички стандард, то је на посебан начин у њему обележено. Термине су у Речнику приредили Павле Ивић и Далибор Брозовић, при чему се у Уводу експлицитно каже да је Павле Ивић урадио већи део термилолошких еквивалената. Материјал српскохрватског или хрваткосрпскога језика штампан је ћирилицом, док се латиница употребљавала само за термине који преовладавају у Хрватској, односно за термине пријемчивије носиоцима хрватског књижевнојезичког стандарда. Посебним знаком (▲) означен је термин који је својствен српском језичком стандарду.

У списку извора и литературе у Речнику је за српскохрватски језик наведено само једно лексикографско дело – *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива* аутора Рикарда Симеона (Загреб, 1969). Изненађује нас чињеница да у списку литературе за српски односно српскохрватски језик није наведен лингвистички енциклопедијски лексикон у едицији Мозаик знања – *Српскохрватски језик* (Београд, 1972), пошто знамо да је у то време Лексикон био, а и до данас остао, „једино дело ове врсте у српској лингвистици“ (в. Драгићевић 2003: 71). За потребе нашег истраживања, термине из *Речника словенске лингвистичке терминологије* упоређивали смо са еквивалентним

³ У славистици су познате класификације следећих теоретичара лексикографије: Л. В. Шчербе, В. В. Морковкина, М. Л. Апажева, затим у пољу класификације термилолошких речника ту су класификације В. М. Лејчика, З. И. Комарове и др. Осврт на поменуте класификације речника дао је у својој књизи *Лексикографија руског језика* Владимир Владимирович Дубичински (2009: 64–69).

⁴ Вишејезични речници у краћој верзији називају се вишејезичници и срећу се углавном у терминологији (Оташевић 2014: 42).

⁵ О појму академски речник в. у Шимчук 2003: 16.

појмовима и терминима у другим, а нарочито новијим, изворима – речницима, појмовницима, радовима и другим публикацијама. У те изворе спада и поменути лексикон *Српскохрватски језик* (у даљем тексту ЕЛМЗ).

4.1. ПРЕДСТАВЉАЊЕ СРПСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ УНУТАР СРПСКОХРВАТСКОГ ОДНОСНО ХРВАТСКОСРПског ТЕРМИНОЛОШКОГ КОМПЛЕКСА. – Оно што читаоцу речника одмах пада у очи то је сложеност термилошке номенклатуре у делу српскохрватске односно хрватскосрпске парадигме у односу на приказ номенклатуре других словенских језика. Та сложеност подстакнута је у првом реду полицентричношћу некадашњег заједничког књижевног језика, где је у многим случајевима сваки појам имао барем по две термилошке варијанте. Тако је, на пример, за термине који су стриктно ограничени на српски језички стандард употребљен графички знак обојен троугао, нпр.: *језична* (језичка ▲) *сїрукїура*, *једнојезични* (једнојезички ▲) *речник*, *вишејезични* (вишејезички ▲) *речник*, *графема* ▲, *графет*, *їлан* (ниво, разина) *језичне* (језичке ▲) *сїрукїуре* итд. Изузетно, у речнику су дуплом угластом заградом обележени термини чија се употреба у науци не препоручује, нпр. *зарез* [[*зайеїа*]]⁶, *їачка* и *зарез* [[*їачка* и *зайеїа*]], *идиомаїизам* [[*идиом*]] итд. Поред разлика између српске и хрватске лингвистичке терминологије, које су настале као резултат различитог односа према речима страног порекла и начином њихове адаптације, разлике међу двома варијантама условљене су и преференцијом различитих творбених средстава, тј. неједнаким односом према глаголима туђег општег дела с наставцима *-ираїи*, *-исаїи* и *-оваїи*“ (Стевановић 1970: 13). У хрватским културним срединама ти наставци имају први (такође страни) завршетак, док су у српским културним срединама у употреби глаголи са сва три наставка, уп. *-ова-* /*-ира-*: *јотовање* / *јотирање*, *-иса-* / *-ира-*: *мотивисаност* / *мотивираност* и сл. Иако су у Речнику даване дублетне форме термина са назнаком припадности варијанти уколико се употребљава само у оквиру једне варијанте, у Речнику није редак случај да се термини налазе и само у једној варијанти. Тако су са суфиксом *-ираїи* дати за српски стандард неуобичајени термини на *-ираїи*: *моїивираностї*, *немоїивирана деноминација*, *немоїивирана деноминација*, *моїивирана* (*оїисна*) *деноминација* итд.

4.2. ТЕРМИНОЛОШКА ПОЉА (ОБЛАСТИ) У Речнику. – У речнику су термини груписани према тематским лингвистичким областима, при чему су њихови наслови узети доста широко, обухватајући и друге области знања са мањим или вишим степеном аутономије у савременој лингвистичкој науци. Држећи се редоследа наведених тематских области у Речнику, покушаћемо да дамо

⁶ Поређења ради, В. Брборић у раду посвећеном у целости стандардизацији српске правописне терминологије предлаже управо термин *зайеїа* наместо термина *зарез* (Брборић 2004: 201). Такође, термин *зайеїа* наводи се у најновијем Правопису српског језика.

општу слику наведених термина, посматрану из угла актуелног стања српске лингвистике.⁷

4.2.1. У првом поглављу под насловом *Обесне појму / Общие понятия / Universal Notions* дати су основни лингвистички појмови и термини: *језик, говор, међајезик, синхронија, дијахронија, лексикографија, семантика, психолингвистика, социолингвистика* затим појмови значења: *полисемија, хомонимија, хомонимизација, дехомонимизација, синонимија* (лексички односи), затим централни термин за изучавање српскохрватског језика – *сербокроаџистика*⁸, општи граматички појмови: *граматика, морфологија, синтакса, наука о творби* (грађењу ▲) *речи, лексикологија, фразеологија*, итд. Већина термина датих у овом одељку задржала је исту форму номинације до данас.

4.2.2. Гласовна страна језика термилошки је представљена у другом делу, који носи наслов 2. *Zvuková stránka jazyka / Звуковая сторона языка / The phonic aspect of language*. У поређењу са стањем у домаћој лингвистичкој литератури, у којој је сразмерно мали број издвојених и описаних термина из ове области језика (уп. Јокановић-Михајлов 2003), у РСЛТ издвојен је одређен број термина којима су обухваћене сродне дисциплине и њима релевантни појмови и термини, нпр. у оквиру артикулационе фонетике издвојени су термини који се односе на говорне органе: *џлућа, душник, бронхије, гркљан, ларинкс имџлозија* итд., а у оквиру фонологије (функционалне фонетике) издвојени су термини: *фонема ▲, фонем, варијанџа фонеме ▲* (фонема), *алофона*⁹ ▲, *алофон, висина, боја, акценџајска јединица, акценџајска реч, џакинџи акцен(а)џи* итд. Поједини појмови релевантни за ову област дати су у оквиру прве тематске целине: *фонетика* (моторичка ф., акустичка (артикулациона), *аудиџивна, џерџејциона, експериментална* итд.), *акценџологија, инџонологија, морфофонологија (морфонологија)* итд.

4.2.3. У следећем делу под називом *Grafická strana jazyka / Графическая сторона языка / The Graphical Aspect of Language* дат је невелик број термина који се превасходно односе на графичку страну употребе језика: *џирилица, лаџиница, графика, граџија, џранскриџија, џранслиџерација, фонетска џранскриџија, фонолошка џранскриџија, џранслиџерација, слово, графема ▲, графем, лигаџура*, али и на правописну проблематику: *џравоџис, џачка/џочка, инџерџункција* итд. Термини дати у овом делу у великом броју задржали су релевантност употребе и форму до данас.¹⁰

⁷ Поглавља су насловљена онако како су у речнику дата, дакле на чешком, руском и енглеском.

⁸ У речнику нема термина за означавање ужих појмова *србистика* и *кроаџистика*.

⁹ Када је реч о називу за варијантност фонеме, у српском језику је уобичајен само назив *алофон*, а не *алофона*, како је у РСЛТ представљено.

¹⁰ Када је реч о правописној терминологији у науци о српском језику, В. Брборић (2003: 223–225) издваја 50-ак основних термина, од којих се одређен број општих термина већ нала-

4.2.4. У наредном делу речника, који носи наслов *Slovní zásoba / Словарный состав / Lexicon*, налазе се термини којима се означавају појмови из лексикографије, лексикологије, семантике и других сродних дисциплина. Први појам наведен у овом делу односи се на целину речника једног језика и дат је у следећем синонимском низу: *лексикон, речничко/рјечничко благо, лексички фонд, лексик, лексика*. Наведени термини, осим претпоследњег, у српском језику представљају уобичајене синонимне јединице којима се означавају речи једног језика узете у целини, што на теоријском плану представља предмет изучавања лексикологије и теоријске лексикографије. Међу лексиколошким и лексикографским појмовима у Речнику налазимо следеће јединице: *антионими, йароними, хомофон, лексичка јединица, лексичко значење, семантичко (значењско) језгро, основно значење, изведено значење (уј. рус. йроизводное значение), йренесено значење, сйоредно (додајно) значење, значењска нијанса, семантичко (значењско) йоле, йолисемантичка (вишезначна) реч/ријеч / реч/ријеч с више значења, йоийуни синоним, делимични синоним, хомоним, ексйресивна реч/ријеч, фамилијарна реч, засйарела реч/ријеч, мейафора, лексичка мейафора, мейонимија, лексичка мейонимија, синегдоха, лексичка синегдоха, калк, калкирање, семантички калк, фразеолошки калк, словенизам, црквенословенизам* итд.¹¹ Већина овде датих појмова сагласна је формама у савременој науци о српском језику. Неки облици пак имају другачије варијанте, нпр. у савременој лингвистици обичнији термин је *сема* уместо *семантијем*, како стоји у Речнику (6-1-4)¹², а недостају неки важни термини за српску лингвистику, као што су, на пример, *йосрбљавање* и *йосрбица*.¹³

зи у овом Речнику. Међутим, термини уже везани за област националне правописне дисциплине овде изостају због тога што је реч о речнику општесловенског типа, нпр. термини *кановачко дуљење, генијивни знак, дебело јер* итд.

¹¹ Анализирајући лексиколошке појмове и термине у енциклопедијском лексикону *Мозаик знања – српскохрватски језик*, Р. Драгићевић (2003: 82–83) је дала врло користан списак термина чија се обрада предлаже у неком будућем терминолошком речнику. Термине из лексикологије ауторка је класификовала према следећим појмовима: 1. значење (варијантно, инваријантно, денотативно, емоционално-експресивно итд.), 2. лексичко слагање (лексичка спојивост, колокација итд.), 3. семантички садржај лексеме (компоненцијална анализа, сема, хијерархија сема, архисема, семантичко језгро итд.), 4. полисемија (моносемичне речи, полисемичне речи, полисемантичка структура, основно/примарно значење лексеме, секундарна значења, семантичка реализација итд.), 5. лексички механизма (концептуална метафора, оријентациона метафора, лексичка метафора итд.), 6. парадигматски лексички скупови (системске лексичке везе, асоцијативно поље, семантичко поље, лексичко-семантичка група итд.) и 7. лексички односи (истозначнице, блискозначнице, апсолутни синоними итд.). Овај списак термина валао би узети у обзир приликом састављања новог издања овог или неког другог речника.

¹² У лексикону ЕЛМЗ, насталом у приближно исто време када и РСЛТ, дати су термини *семантијема* и *семема*.

¹³ Ових термина нема ни у ЕЛМЗ (Милановић 2003: 298).

Међу терминима из лексикографије издвајају се термини *одредница* и *одреднички одељак*. Први термин, којим се означава реч или скуп речи нарочито истакнутих у делу речничког чланка у којем се објашњава њихово значење у речницима, лексиконима, енциклопедијама и сл., уобичајен је у савременој српској лексикографији. Други термин *одреднички одељак*, иако је у речнику обележен знаком који означава да се термин употребљава само у српском стандарду ▲, није уобичајен у савременој српској лингвистици. Овај појам данас се означава термином *речнички чланак*.

Средишњи појмови из области терминологије представљени су следећим јединицама: *ѿтермин*, *ѿтерминологија*, *номенклаѿура*, *деѿтерминологизација*, *ѿтерминолошки речник*. Сви наведени термини актуелни су и данас у српској лингвистици. У истом делу речника дати су следећи термини из фразеологије: *фразеологизам*, *фразеолошки сѿој*, *идиомаѿизам* [[идиом]], *изричај*, *фразеолошки речник*.

4.2.5. Следеће, по реду пето, поглавље речника носи наслов *Slovní druhy / Части речи / Parts of Speech*. У њему су дати називи за граматичке категорије речи, при чему унутар надређене категорије стоје и називи за подврсте, нпр. *именица: аѿелатѿивна (аѿелатѿивна, заједничка ▲, оѿћа именица), колекѿивна (збирна) именица, градивна именица, аѿсѿиракѿивна (несѿварна, мисаона) именица, конкретѿивна (сѿварна) именица, власѿивна именица* итд. Неки термини из ове групе требало је по свој прилици да се нађу у другом делу речника, нпр. пријемчивије би било да је термин *хѿѿокорисѿив* дат у одељку који се тиче лексикона, што важи и за термине типа *хѿдроним*, *ороним* и сл. него што је дат у одељку о врстама речи. Међу друге недостатке у овом делу речника запазили смо то да су термини који се односе на категорију заменица дати тако да се предност даје интернационалној форми, иако су у домаћој србистици обичнији називи од домаћих основа: *ѿосесѿивна (ѿприсвојна, ѿосвојна) заменица / замјеница; рефлексивна (ѿоврајна) заменица / замјеница; демонсѿираѿивна (ѿоказна) заменица / замјеница, инѿерогаѿивна (уѿивна) заменица / замјеница; релатѿивна (односна) заменица / замјеница*. Слично се поступило и за именовање појма глаголског вида тиме што је страном изразу *асѿекѿ*, *асѿекатѿ* дата предност у односу на домаћи (и општесловенски) термин *вид* (уп. и термине *асѿекѿни (видски) ѿар; ѿерсѿекѿивносѿ (свршеносѿ), имѿерфекѿивносѿ (несвршеносѿ)*).¹⁴

¹⁴ Недоследност се уочава у томе што је, упркос датој предности термину *асѿекѿ* над термином *вид*, у сложеничком изразу дата само варијанта са *вид* у основи – *двовидни глагол*, а наводе се термини у обрнутом смеру у односу на претходни случај *домаћа – сѿрана основа*, нпр. *видски (аспектно) непарни глагол*. М. Спасојевић у својој дисертацији посвећеној двовидским глаголима у српском језику каже да у науци о српском језику термини глаголски вид и аспект функционишу као синоними, што важи и за чланове видске опозиције *свршено / перфективно* и *несвршено / имперфективно* (Спасојевић 2015: 14–15). Више о терминима везаним за појам глаголског вида в. у раду М. Спасојевић у овом зборнику. Термин латинског порекла *асѿекѿ* (*aspectus* 'поглед') представља француски калк руског термина *вид*.

4.2.6. У следећем делу који носи наслов *Stavba slova / Сїрукїура слова / The Structure of the Word* дати су термини који се превасходно односе на морфемске јединице, као што су *реч, морфема (лексичка морфема, грамаїичка морфема, деривациона морфема*¹⁵). Пажњу привлаче термини *їворбени модел, їворбени їїїї, їворбена кайїегорија*, који су, претпостављамо, овде дати под утицајем славистичке (чешке и руске) литературе о творби речи, будући да у ЕЛМЗ ови термини нису забележени.¹⁶ Поменућемо и ове термине из творбене проблематике: *семасиолошка сїрукїура, ономасиолошка кайїегорија, деминуїїиви, аугментїайїиви*, а, такође, у делу о структури речи забележени су и појмови *їарїїициї їрезентїа акїїива* и *їарїїициї їрезентїа їасива*, иако су ови термини могли бити уврштени у поље врсте речи.

4.2.7. У оквиру седмог поглавља посвећеног синтакси дати су основни термини који се односе на реченицу и њене делове: *реченични члан (консїїїїуениї), субјекатї (субјекїї), їодмейї, грамаїички субјекатї (субјекїї), їредикаїї, їрїрок, грамаїички їредикаїї, агенс, їациїенс, субординација, субординациони однос, координација, конјункционална реченица* итд. Алтернативни називи за појмове субјекта и предиката – подмет и прирок – одавно нису део стандардног терминолошког система српског језика, али су важни са становишта историје књижевног језика односно науке о српском језику.¹⁷

4.2.8. У претпоследњем делу Речника под насловом *Styl / Стилї / Style* дати су општи појмови из стилистике. У овом делу речника чини се да увелико преовлађују интернационализми, што се може објаснити самом облашћу која је у нашој науци утемљена под утицајем стране лингвистике. Навешћемо неке од примера термина који су у речнику забележени: *енунцијација, исказ, изричај, лїїїоїа, хїїербола, иронија, ейїїейїї, оксиморон, клише, фигура, їауїїологија, їрїої, дирекїїни (уїравни, неизравни говор), дијалог, еуфонија, благогласје, благозвучносїї* итд. Приметили смо да овом списку недостају термини попут *сїїилем(а), ексїресивно средсїїво, деноїїација* (у Речнику постоји само *коноїїација*).

¹⁵ Данас је уобичајен назив *їворбена морфема* ум. *деривациона морфема*.

¹⁶ Поменути дериватолошки појмови и термини, које карактерише системски приступ творби речи, прихваћени су касније у науци о српском језику захваљујући утицају западнословенске и руске дериватологије. Више о овим терминима в. у поглављу књиге Б. Ћорића (2008: 13–35): „Традиционално и ново у творбеној терминологији“.

¹⁷ У литератури се наводи да је термин *їодмейї* (калк према латинском *subjectum*) први пут потврђен код П. Соларића из 1809. године (Рањеловић 2016: 380, у фусноти). У Даничићевој *Срїској синїакси* из 1858. године термини *їодмейї* и *їрїрок* употребљени су тако да се први термин посматра као апсолутни синоним форми субјект, а други – као терминолошка јединица којом се упућује на појмове предикат и предикатив (Рањеловић 2016: 380; 382–383). У Белићевом грамаичком терминолошком систему *їодмейї* и *їрїрок* такође одговарају терминима – субјекат и предикат (в. Белић 1998: 121–122).

4.2.9. Последњи део у Речнику који носи наслов *Nové lingvistické směry a metody / Новые лингвистические направления и методы / New Trends and Methods in Linguistics* обухвата појмове и термине који се односе на тада актуелне лингвистичке правце и методе. Списак датих термина одражава развој актуелних лингвистичких дисциплина у лингвистици тога времена – синтакси и семантици. Седамдесетих година, у време када је стваран овај речник, синтаксичка испитивања удружују се са семантичким, чему је погодовао развојни правац генеративне граматике (в. Ивић М. 2001: 300). О томе сведоче следећи термини у речнику: *дубинска и површинска сѝрукѝура, семантичка композиција, редуванѝја, редуванѝносѝ, кванѝтивна (сѝистѝичка) лингвѝика, модел језика (генеративни модел ...), генерирање, генеративна моћ, илѝикативни генеративни модел, генеративни синѝагматѝких ѝтрансформационих ѝоља* итд. У овом делу речника заиста се осликава богатство праваца језичких истраживања, што је била одлика лингвистике већ раних седамдесетих (Ивић М. 2001: 147). На пример, у америчкој лингвистици се током седамдесетих година у фокусу интересовања нашла и теорија о прототипима. Знамо да су лингвисти из словенских земаља били одлично упознати са свим главним токовима западноевропске и америчке лингвистике тога доба, што је пронашло свој одраз и у систему лингвистичких терминолошких номинација у словенским језицима. И обратно, истраживања у словенским срединама утицала су на лингвистичку оријентацију стручњака у западној лингвистици. Тај утицај нарочито је изражен после објављивања лингвистичких дела словенских филолога на енглеском језику (на пример у Прагу су излазиле књиге на енглеском језику у којима се расправљало о томе шта се, када и због чега посебно је истиче унутар исказа (Ивић М. 2001: 162)). Појмови 'дубинска структура' и 'површинска структура' потекли су из генеративне синтаксе (граматике) Ноама Чомског. Седамдесетих година се доста расправљало о природи говорног чина и устројству конверзације, одакле потичу кључни термини као што су *ѝерформативни глаголи* (енгл. *performative verbs*), *илокуѝија* (енгл. *illocutionary*), *ѝерлокуѝија* (енгл. *perlocutionary*). Уз семантику, седамдесетих година у Америци се живо почела развијати нова лингвистичка дисциплина – прагматика. Та дисциплина у европским лингвистичким срединама свој успон доживела је у наредној деценији, па стога у Речнику нема забележених термина из прагматике.

5. Перспектива стандардизовања српске лингвистичке терминологије и рад на терминолошкој лексикографији (закључак)

Оно што је досад урађено у српској лингвистичкој терминолошкој лексикографији, односно на опису лингвистичких термина није сразмерно броју радова и монографских публикација који припадају науци о српском језику.

Ми, заправо, до данас немамо свеобухватан термилошки речник српске лингвистике. Постоји извештај број књига у којима се на ограниченом материјалу анализирају лингвистички термини, као што је *Српскохрватски језик*, затим у преводу *Енциклопедијски речник модерне лингвистике* (Кристал 1999), вишејезични *Речник лингвистичке терминологије* (Ђокић 2001), а у новије време Милица Радовић-Тешић објавила је књигу *Грамаћички и лингвистички јојмовник*, у којој су издвојени и објашњени основни граматички термини намењени студијским програмима из српског језика и лингвистике на учитељским факултетима.¹⁸ Имајући у виду ове чињенице, *Речник словенске лингвистичке терминологије* представља и данас важно лексикографско дело које у одређеној мери надомешћује регистар српске лингвистичке терминологије. И не само то. У *Речнику* је извршена стандардизација терминологије, што се огледа у начину презентације термина – упућивање на стандардне варијанте, обележавање облика нижег ранга, означавање нестандартних варијанти итд.

Иако је *Речник* у много чему задржао актуелност термилошког израза, упркос развоју нових школа, теорија, грана лингвистике који су у међувремену уследили, он се, у случају домаће терминологије, базира на заједничком српско-хрватском језику, који данас, у облику полицентричног књижевнोजезичког стандарда какав је раније био више не постоји. Очигледна настојања испољена у овом речнику да се лингвистичка терминологија двају стандарда заједничког језика међусобно приближи, у стварности нису наишла на прихватање ни у српској ни у хрватској средини. Поштујући чињеницу да се лингвистичка терминологија некадашњег српскохрватског односно хрватскосрпског језика, као и терминологија уопште, данас развија независно под окриљем двају номиналних књижевних стандарда – српског и хрватског – предлажемо да се за могуће ново издање речника, које би било попуњено новим терминима, дају засебно термини двају језика (због сличности књижевних језика термини могу стајати у суседним ступцима).

Науци о српском језику данас недостају термилошки речници којима би се област лингвистичке терминологије уредила и стандардизовала. Такав један савремен стандардни термилошки речник омогућио би да се домаћи лингвистички терминосистем нађе на једном месту, а, такође, такав речник

¹⁸ Катедра за српски језик Филолошког факултета Београдског универзитета издала је три зборника радова *Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* (2003–2005), који су у целини посвећени питањима терминологије у науци о српском језику. Главни задатак тих зборника био је опис актуелног појмовно-термилошког апарата на свим нивоима савременог српског језика, са циљем да се допринесе истраживању савременог српског језика и да се олакша примање и коришћење језичких информација на теоријском и практичном плану (примена у настави, лексикографији и сл.). Резултати истраживања дати у зборнику биће драгоцени за израду новог, савременог термилошког лингвистичког речника.

представљао би поуздану основу при изради српског термилошког инвентара у новом издању Речника словенске лингвистичке терминологије. Да би речник био релевантан, ексцерпцију термина треба спровести на референтним примарним лингвистичким изворима – радовима и чланцима, приручницима, монографијама и сл., па тек потом за изворе узети и друге речнике.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1998: Александар Белић, *Општа лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брборић 2003: В. Брборић, О стандардизацији правописне терминологије, *Научни саставак слависта у Вукове дане: Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* 32/3, 219–227.
- Брборић 2004: В. Брборић, Интерпункцијска терминологија од Вука до данас, *Научни саставак слависта у Вукове дане: Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* 33/3, 195–206.
- Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, Лексикологија у Енциклопедијском лексикону Мозаик знања – српскохрватски језик, *Научни саставак слависта у Вукове дане: Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* 32/3, Београд: Међународни славистички центар, 71–85.
- Дубичински 2009: В. В. Дубичинский *Лексикографија руског језика*, Москва: Флинта, Наука.
- Ђокић 2001: Nada Đokić, *Rečnik lingvističke terminologije, srpsko-francusko-englesko-nemački*, Београд: Mrlješ d.o.o.
- ЕЛМЗ: *Енциклопедијски лексикон Српскохрватски језик*, Живојин Станојчић, Асим Пецо (ред.), Београд: Интерпрес, 1972.
- Ивић М. 2001: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici 2*, Београд: Библиотека XX век.
- Јокановић-Михајлов 2003: Јелица Јокановић-Михајлов, Појам сложене фонетске јединице, *Научни саставак слависта у Вукове дане: Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* 32/3, 21–26.
- Кристал 1999: Deјvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Ivan Klajn i Boris Hebes (prev.), Београд: Nolit.
- Милановић 2003: Александар Милановић, Термилошки проблеми у области историје српског књижевног језика, *Научни саставак слависта у Вукове дане: Термилошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика* 32/3, 295–304.
- Оташевић 2014: Ђорђе Оташевић, Типологија речника српског језика I (теоријски оквир), *Наш језик* XLV/1–2, 29–48.
- Радовић-Тешић 2011: Милица Радовић-Тешић, *Грамањички и лингвистички јојмовник*, Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.
- Ранђеловић 2016: Ана Ранђеловић, *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*, рукопис докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету универзитета у Београду, 475 стр.

- РСЛТ: *Slovník slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology I–II*, Alois Jedlička (red.), Academia Praha, 1977–1979.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Спасојевић 2015: Марина Спасојевић, *Двовидски глаголи у савременом српском језику*, рукопис докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду, 363 стр.
- Стевановић 1970: Михаило Стевановић, *Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства*, *Наш језик XVIII/1–2*, 1–79.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Шимчук 2003: Э. Г. Шимчук, *Русская лексикография*, Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Филологический факультет.

Владан З. Йованович

СЕРБСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В СЛОВАРЕ СЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ СЕРБСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Резюме

В данной статье анализируется сербская («сербскохорватская») часть общеславянской лингвистической терминологии, находящейся в Словаре славянской лингвистической терминологии (*Slovník slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology I–II*, Alois Jedlička (red.), Academia Praha, 1977–1979). Первая часть этой статьи посвящена вопросу о концепции словаря, его целях и полезности, а также о месте словаря с точки зрения типологии словарей. Вторая часть статьи посвящена презентации терминов (их выбора, вариантов и т.п.) и их актуальности в современной сербской лингвистике. Наряду с анализом сербской лингвистической терминологии в этом словаре, в статье представлено предложение по созданию нового современного словаря на основе существующего.

Ключевые слова: лингвистическая терминология, славянская терминология, сербская терминология, словарь, грамматика, лексикография, сербский язык